

Лекція №33 з дисципліни «Всесвітня історія»

На тему: «Розвиток науки і техніки. Основні тенденції розвитку літератури і мистецтва» (с.207-225)

План:

1. Постіндустріальне (інформаційне) суспільство та його вплив на розвиток культури. Глобалізація.
2. Розвиток науки і техніки в другій половині XX — на початку XXI ст.
3. Умови розвитку культури.
4. Образотворче мистецтво.
5. Розвиток літератури.
6. Реалізм.
7. Театральне мистецтво.
8. Масова культура.
9. Екзистенціалізм.
10. Музика. Рок-рух.
11. Архітектура.

1. Деякі вчені вважають, що доба індустріальної цивілізації завершилася, і людство (або його значна частина) увійшло до наступного етапу розвитку — постіндустріальної цивілізації.

У постіндустріальному суспільстві значну роль відіграє прогрес в науці й техніці, досягнення якого якісно змінюють усю систему виробництва. Існують підстави для того, щоб стверджувати про початок бурхливої деурбанізації — зменшення кількості населення міст.

Важливою тенденцією, що визначає розвиток людства, вважається глобалізація — поширення дії певних чинників за межі окремих державних територій у масштабі світу. Негативні наслідки глобалізації спричинили появу з 1994 р. антиглобалістського руху. Уперше частина людства постала не проти якихось конкретних політичних або економічних рішень влади, а проти напряму розвитку цивілізації. Антиглобалісти виступають також проти втілення в життя окремих міжнародних угод, які базуються на ідеології неолібералізму (НАФТА, Шенгенська угода тощо).

2. Після Другої світової війни розвиток науки і технологій набув таких швидких темпів, що отримав назву науково-технічна революція (НТР). Найбільшим відкриттям людства у XX ст. було опанування ядерної енергії. Після аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. до атомної енергетики почали ставитися дуже обережно, а деякі країни взагалі відмовилися від її використання (зокрема, скандинавські країни). Наприкінці XX ст. у світі налічувалося понад 500 млн автомобілів (третина в США). Зросла мережа залізниць, більш швидким став рух потягів (на швидкісних магістралях до 400 км/год), збільшилася їхня вантажність. У 1970-х рр. з'явилися супертанкери водомісткістю понад 500 тис. тонн.

Більш перспективним виявився напрям розвитку пасажирської авіації, започаткований корпорацією «Боїнг». У 1970 р. був розроблений найбільший у світі реактивний пасажирський літак «Боїнг-747», який за один рейс перевозить понад 500 пасажирів.

У конструкторському бюро ім. Антонова (Київ) були створені найбільші транспортні літаки, які успішно курсують на всіх континентах: Ан-124 «Руслан» (за один рейс може перевезти понад 120 тонн вантажів) і Ан-225 «Мрія» (понад 250 тонн).

Розвиток ракетної техніки дав можливість здійснити давню мрію людства — політ у космос. Першим своє досягнення в цій сфері продемонстрував СРСР, запустивши в 1957 р. перший штучний супутник, а 12 квітня 1961 р. Юрій Гагарін здійснив перший пілотований політ. Також у СРСР відбувся й перший політ у космос жінки Валентини Терешкової. Проте США першими здійснили в липні 1969 р. пілотований політ на Місяць (загалом на поверхні Місяця побувало 12 астронавтів, першим був Ніл Армстронг).

Розвиток авіації, космонавтики та іншої техніки сприяв пошукам і створенню нових конструкційних матеріалів. Найбільшим досягненням стало створення композитних матеріалів, що дають можливість замінити метали. Не стояла на місці й металургія, яка опанувала виробництво легваної сталі (із додаванням вольфраму й молібдену), титанових сплавів тощо.

Вагомі досягнення в другій половині XX ст. були в генетиці. Лідерство тут посіли США (у СРСР генетику оголосили лженаукою, а успішні дослідження М. Вавилова були згорнуті). На порозі XXI ст. були відкриті можливості клонування — штучного вирощування біологічної копії з однієї клітини організму донора. Розвиток хімії, біології, генетики дав потужний поштовх розвитку медицини. Були створені принципово нові медичні препарати.

Створена в США в 1946 р. електронна цифрова обчислювальна машина ЕНІАК важила 30 тонн, займала площу 150 м² і мала 18 тис. електронних ламп. Четверте покоління ЕОМ було створено завдяки винаходу в 1971 р. мікропроцесора на кремнієвому кристалі розміром менш ніж 1 см². П'яте, сучасне покоління ЕОМ може сприймати й відновлювати не тільки числову, але й графічну інформацію, вести діалог із людиною на базі закладеного програмного забезпечення. Шосте покоління ЕОМ матиме як матеріальний носій пам'яті вже не кристалічну основу, а молекули біологічного або полімерного субстанту (біочіпи), що дасть змогу створити штучний інтелект.

На початку XXI ст. технічний прогрес прискорився. Майже щодня повідомляють про нові технічні винаходи, які втілюються в різноманітні прилади для покращення й полегшення життя людини. Найбільший прогрес спостерігається в розвитку засобів зв'язку (мобільні телефони, смартфони) і передачі інформації (Інтернет). Натомість вчені зосереджують увагу на створенні принципово нових основ для розробки техніки: біотехнології, нанотехнології тощо.

3. В умовах «холодної війни» ідеологічний бік творчості переважав над художнім. Назрівання екологічної катастрофи, гонка озброєнь, гострі міжнародні кризи сприяли наростанню настроїв зневіри, передчуття апокаліпсису. Міжнародне визнання отримали індійський кінематограф, африканські та латиноамериканські музичні ритми й мелодії.

Закінчення «холодної війни» та оздоровлення міжнародного життя мали позитивний вплив на духовне життя суспільства. Світ нарешті прийшов до розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей.

4. Після Другої світової війни образотворче мистецтво розвивалося за двома напрямками. Прихильники реалізму продовжували вважати, що завдання мистецтва

полягає у створенні таких образів, які людина могла б легко впізнавати, були їй доступними й зрозумілими. Вони почали шукати нові засоби впливу на внутрішній світ людини. У той самий час виник загальний інтерес до напрямку, який здобув назву абстракціонізм (модернізм в образотворчому мистецтві). Якщо в реалізмі в центрі твору перебувають людина, предмети, що її оточують, природа, то в абстракціонізмі митець прагне висловити свої почуття, думки через образи, які неможливо зустріти в реальному світі.

Поділ мистецтва на реалізм та абстракціонізм є умовним. Так, піднесення після війни демократичного руху сприяло виникненню різновиду критичного реалізму — неореалізму. Його засновниками були італійські кінорежисери Роберто Росселліні, Джузеппе Де Сантіс, Лукіно Вісконті, Мікеланджело Антоніоні. Принципи неореалізму мали значний вплив на світовий кінематограф, він творчо був використаний у кінострічках Стенлі Крамера (США), Акіри Куросави (Японія), Анджея Вайди (Польща), Олексія Германа (СРСР).

Під впливом формування постіндустріального суспільства в провідних країнах світу відбувалися зміни і в модернізмі (авангарді). Формувався постмодернізм. У мистецтві й літературі він проявився як концептуальне мистецтво, концептуалізм. У концептуалізмі концепція твору важливіша за його фізичне вираження, мета мистецтва — передати ідею.

5. Етапами художнього осмислення фронтового життя стали післявоєнні романи німецьких авторів Анни Зегерс, Віллі Бределя, Еріх-Марії Ремарка, Бруно Апіца. Бурхливі події ХХ ст. дали багатьом письменникам привід до встановлення історичних паралелей.

У 1950-х рр. у літературі з'явилися «розгнівані молоді люди» — англійські письменники Кінгслі Еміс, Джон Вейн, Джон Осборн та інші. Їхні твори вирізнялися антинацистською спрямованістю, переживанням за долю молоді, презирством до фальші. Реалізм став важливим знаряддям у висвітленні нагальних проблем сучасності. Злочинна діяльність спецслужб відображена в романах Грема Гріна «Тихий американець», «Наша людина в Гавані», у кінострічках Даміано Даміані й Сідні Поллака.

6. Найбільшого поширення реалізм набув у СРСР, який послуговувався творчим методом соціалістичного реалізму, де він вважався частиною офіційної ідеології. У мистецтві країн, які називали себе соціалістичними, переважали теми Другої світової війни, класової боротьби, революції, пафосу перетворень. У 1950—1960-х рр. розгорнулася кампанія проти абстракціонізму, боротьба з інакомисленням, а насправді проти всіх авангардних течій.

Після подій в Угорщині (1956 р.) і Чехословаччині (1968 р.) посилювалися гоніння проти політичного й художнього інакомислення. Такою була доля поета й письменника Бориса Пастернака. У 1958 р. за роман «Доктор Живаго» його було удостоєно Нобелівської премії. У СРСР він зазнав морального гоніння. Його змусили відмовитися від премії, звинуватили в запродавстві.

На противагу офіційному мистецтву почало розвиватися нелегальне мистецтво андеграунд, яке прагнуло творчої свободи, незалежності від державних і партійних структур.

У літературі СРСР популярність мали твори Михайла Шолохова, Олеся Гончара, Чингіза Айтматова.

Чилійський поет Пабло Неруда став відомим завдяки збірці віршів «Іспанія в серці», надрукованій під час його дипломатичної роботи в Іспанії в роки громадянської війни. Всесвітньовідомими стали малюнки художників-карикатуристів Херлуфа Бідструпа і Жана Еффеля, які працювали в жанрі коміксу.

Пошуки нових форм у реалізмі привели до поширення в 1960-х рр. гіперреалізму. У творах цього напрямку сюжет не має жодного значення. Використовуючи майстерну техніку, художники намагаються документально передати колір і форму предмета, імітуючи фотографію.

7. Етапом розвитку театрального мистецтва став епічний театр Бертольда Брехта. У своїй творчості він змушував глядача аналізувати те, що відбувається на сцені. У Великій Британії література «розгніваних молодих людей» прямо увійшла в театр через творчість Джона Осборна, Шейли Ділені, Брендана Біена та інших.

У Західній Європі критичний напрям пропагував так званий театр абсурду (ірландський драматург Семюель Беккет, французький драматург Ежен Іонеско). Головна ідея творів — безглуздя навколишнього світу, який може лише породжувати хаос, страх, нерозумні й нелогічні вчинки людей. Американський театр захоплювався психологічним аналізом вчинків людей (Теннессі Вільямс, Артур Міллер). Визначним явищем стали інтелектуальні драми швейцарських письменників Макса Фріша і Фрідріха Дюрренматта. Незважаючи на ідеологічний тиск, театральне мистецтво розвивалося і в СРСР.

8. Рисом масової культури є культ «зірки» — часто штучне створення популярності письменників, художників, співаків, акторів, спортсменів, а також «приручення» різноманітними способами талановитих людей із метою їх комерційної та ідеологічної експлуатації. В образотворчому мистецтві проявом масової культури став поп-арт (популярне мистецтво), який змінив незрозумілий більшості абстракціонізм.

Театральний і телевізійний різновид поп-арту — хеппенінг — ґрунтується на влаштованих режисером екстремальних ситуаціях. Потрапляючи в них, глядачі стають активними учасниками подій.

У своїх проявах масова культура існує як засіб для розваг. Орієнтуючись на специфічні потреби й смаки, вона іноді розкриває справжні таланти і створює шедеври.

9. Після Другої світової війни поширилися філософія екзистенціалізму (існування) і мистецтво абсурду. Їхніми ідеологами були французькі письменники й філософи Жан-Поль Сартр та Альбер Камю. На їхню думку, екзистенцію (буття) зрозуміти неможливо, її можна лише відчувати.

Песимістична філософія екзистенціалізму, що поширилася в літературі, драматургії, кіно, породила «антитеатр» (Е. Іонеску — театр парадоксів) та «антироман» (А. Роб-Гріє, Н. Саррот, Ф. Саган). Твори вирізняються відсутністю сюжету, розмитим характером персонажів, спонтанністю їхньої поведінки, яку неможливо пояснити, незрозумілістю діалогів. Життя персонажів — трагічний фарс, а ідеали, як правило, відсутні.

10. Як і в образотворчому мистецтві, у музиці існують два головні напрями — класичний і модерністський (постмодерністський). У СРСР і соціалістичних країнах переважав класичний напрям.

Феноменом культурного життя 1960-х рр. став рок-рух, який сформувався у Великій Британії та США, а згодом поширився на весь світ. Вийшовши з надр масової культури, творці року — Елвіс Преслі, гурти «Бітлз», «Ролінг Стоунз».

У Радянському Союзі рок-музика набула поширення в 1960-х рр. Офіційна ідеологія визначала її як прояв буржуазної культури. Тому рок-музика існувала напівлегально, іноді підпільно. Із часом рок став не лише музикою, а й стилем життя та мислення молоді.

11. В архітектурі завжди поєднуються два елементи — суто мистецький і прагматичний. Будівлі покликані прикрашати міста й села, задовольняти матеріальні потреби людей. Крім того, архітектуру можна використовувати і для досягнення певних ідеологічних цілей.

Спроби поєднати кращі світові надбання з національними особливостями яскраво проявилися у творчості видатного бразильського архітектора Оскара Німеєра. Сучасні технології дають змогу втілювати будь-які фантазії. У спорудах поєднуються прямі й вигнуті лінії, надзвичайної форми конструкції. З'являються будівлі у вигляді трапецій, кулеподібні.

На першому етапі розвитку «нової архітектури» майже все підпорядковувалося зовнішній формі, людина нерідко «розчинялась» у гігантських приміщеннях. Поступово цей недолік вдалося подолати. Виникла мета зробити архітектуру залежною від людського чинника. Утім, деякі архітектори сприйняли це як заклик відійти від традиційних форм. Почали зводити будинки, вигляд яких не відповідав вимогам житлових приміщень.